

Наталія Бутрин-Бока,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету

Сніжана Дячук,

студентка групи ПРзм-21
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФІДУЦІАРНИХ ПРАВОЧИНІВ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Досліджено правовідносини, що виникають між сторонами, в основу яких покладено довіру. Визначено основні риси фідучіарних правочинів, що застосовувалися за часів Стародавнього Риму, наведено основні підстави укладання таких угод за римським правом. Досліджено основні, найбільш поширені конструкції фідучіарних угод – представництво та довірче управління майном. Розглянуто правову природу фідучіарних правочинів, підстави виникнення та припинення правовідносин, що виникають з довірчих відносин. Зроблено певні висновки та пропозиції.

Ключові слова: довіра, довірчі правовідносини, представництво, управління майном, фідучія, фідучіарний правочин.

Бутрин-Бока Н., Дячук С.

Особенности фидуциарных правовых сделок в системе гражданского права Украины

Исследованы правоотношения, которые возникают между сторонами, в основу которых положено доверие. Определены основные черты фидуциарных правовых сделок, которые применялись во времена Древнего Рима. Приведены основные основания заключения таких договоров за римским правом. Исследованы основные, наиболее распространенные конструкции фидуциарных соглашений – представительство и доверительное управление имуществом. Рассмотрена правовая природа фидуциарных правовых сделок, основания возникновения прекращения правоотношений, которые возникают из доверительных отношений. Сделаны определенные выводы и предложения.

Ключевые слова: доверие, доверительные правоотношения, представительство, управление имуществом, фидучия, фидуциарная правовая сделка.

Butryn-Boka N., Diachuk S.

A features of trust legal transactions are in the system of civil law of Ukraine

The article investigates the legal relations that arise between the parties, which is based on trust. The article defines the main features of fiduciary treaties that were used during the Ancient Rome, the main reasons for concluding such agreements under Roman law. The main, most widespread designs of fiduciary agreements - the representation and trust management of the property - are investigated. The article deals with the legal nature of fiduciary transactions. The article explores the grounds for the emergence and termination of legal relations arising from trust relations. It is found out that it is in the presence of trust that any transaction can be attributed to fiduciary. Considering the fiduciary nature of property management contracts, it is indicated that a trustee transfers the obligation to manage the property, with which he has no right to use the transferred property for personal interest.

Keywords: trust, trust legal relations, representation, property management, fiduciation, fiduciary transaction.

Постановка проблеми. Питання практичної реалізації інституту довірчих правовідносин виступають предметом дослідження багатьох науковців. Довірчі правовідносини є багатоаспектним поняттям, відповідно наукове дослідження підходить до розуміння цього поняття з точок зору різних юридичних наук, а саме господарського та цивільного права. В юридичному аспекті підхід до розуміння довірчих правовідносин зводиться до узагальнення окремих правових норм, що стосуються закріплення в нормативно-правових актах, визначення окремих категорій інституту довірчого управління та ін. На сьогодні існує певна прогалина в дефініції довірчих правовідносин та законодавстві України.

Поняття правовідносин, що будуються на довірі, були відомі ще в Стародавньому Римі. Римське право в основу фідучіарних угод вклало особисті відносини, однак поділяло їх на довірчі відносини, що

© Наталія Бутрин-Бока, Сніжана Дячук, 2017

виходять з дружних стосунків або з відносин позики. Континентальна Європа рецелювала інститут довірчих правовідносин, пристосувавши його до відносин представництва, управління майном, позики та ін. Також в контексті правовідносин, пов'язаних із довірою, можна говорити про інститут трасту в системі англо-американського права.

Останні дослідження. Сформульовані в статті теоретичні висновки засновані на загальних на результатах досліджень представників цивілістичної науки, таких як: М. Брагінський, В. Васильєва, В. Вігрянський, О. Дзера, Н. Дихта, В. Луць, Р. Майданик, В. Невзгодіна, Н. Нерсесов, О. Іоффе та ін.

Мета статті полягає у аналізі сутності правочинів в цивільному праві України, які укладаються на основі довіри між сторонами.

Виклад основного матеріалу. Фидуціарні відносини існували й існують у праві будь-якої країни, незалежно від її приналежності до тієї чи іншої законної сім'ї. На українських землях середньовіччя та нової історії фидуціарні відносини не перетворювалися на автономний юридичний інститут або галузь права, не відокремилися, крім інших суспільних відносин, так чи інакше перетворені в вже існуючі правові інститути та навіть осередки права, що розвиваються в них, придбали особливі риси. Іноді юридичні конструкції, що ґрунтуються на довірчому довірі, є більш ефективними [1, с. 88].

У сучасному розумінні, зазначає Р. Майданик [2], фидуціарний правочин пов'язаний з найбільш яскравим прикладом – фидуціарними контрактами в приватному праві Стародавнього Риму, згідно з якими власність на річ передавалася зберігачеві на період зберігання за договором фидуціарного зберігання (*fiducia cum creditor*) або фидуціарному власнику за договором забезпечувальної фидуції *fiducia cum creditore*.

Однак проявом фидуціарності може бути як існування юридичного, так і предметного характеру операції (як це було в римському праві або за договором про встановлення довіри відповідно до ЦК України), а також інші випадки. Власник посередника здійснює повноваження власника на підставі договорів, що мають інший інтерес. В останньому випадку фидуціарні послуги зберігаються з метою більш ефективного захисту інтересів довірителя (монтажника, депонента, бухгалтера тощо) як сторони, яка показала високий рівень довіри до контрагента.

Тому будь-які види договорів управління майном (як з точки зору управління майном когось іншого, так і переданого на довірче майно) є договорами, в яких елемент довіреної особи в відносинах сторін присутній як невід'ємна частина змісту зазначені угоди.

Н. Дихта [3] зазначає, що фидуціарні відносини, за своєю суттю, відносяться до удаваних угод. Фидуціарні відносини виявилися відповідною формою для досягнення певних економічних ефектів, характерних для правових відносин найму, зберігання, позики, транспортування тощо. На фидуціарній основі можна передавати речі у найм, перепродавати їх за наймані платежі, погоджуючи фидуціарно з «орендарем» цей продаж (ремансипацію) речей через певний час, але за фіктивну ціну.

Усі фидуціарні угоди в законі Стародавнього Риму ґрунтуються на *fides* – особистих відносинах між сторонами, що трактувалися як єдність учасників, що визначало такі види правовідносин. Роль *fides* проявилася як засіб заохочення фидуціарію до передачі речей своїм попереднім власникам. Поряд із загальними рисами фидуціарних угод вони відрізнялися за призначенням та сферою застосування. У юридичній літературі сфера застосування *fiducia cum amico* характеризується двозначністю.

Кожна особлива причина для розірвання договору характеризує правочин як фидуціарний [4, с. 552]. Ознаки фидуціарності договору доручення включають можливість одностороннього виходу з договору (у зв'язку з втратою довіри), без відшкодування іншій стороні збитків. Це безпідставне право відмови довірителя від контракту розрізняє договір про передачу від більшості контрактів і відрізняє відмову принципала та відмову від довіряючого. Мотиви, які заохочують підрядників припиняти договірні відносини, можуть бути різними і мати будь-який характер (правовий, економічний та ін.). Головним у даному випадку є наявність мотиву для припинення дії договору, а не його характеру, який визначається суб'єктивним особистим сприйняттям принципала або правонаступника. [1, с. 88].

На думку О. Полтавського [5], загальна особливість будь-яких правочинів з представництва лежить в особисто-довірчому характері відносин, які складаються між його сторонами. В той же час, це фидуціарне з'єднання викликає певний діапазон відповідальності, який представник отримує за угодою, серед якої можна визначити обов'язок діяти суворо відповідно до повноважень, отриманих від довірителя; обов'язок бути вірним довірителю; обов'язок зберігати конфіденційну інформацію про комерційну діяльність довіреної особи, обов'язок вчиняти правочини відповідно до повноважень, наданих йому особисто, крім випадків, коли відповідно до чинного законодавства чи договору, він може діяти на підставі розпорядження; обов'язок інформувати довірителя про всі види діяльності з моменту початку дії договору, а також про

будь-які інші факти та обставини, пов'язані з цією угодою, які необхідні для захисту інтересів принципала. Слід також зазначити, що для контрактів на представництво в якості фідучіарних операцій також характерно, що втрата їхнього довірчого характеру як основного елемента, на якому ґрунтуються відносини, засновані на цих угодах, можуть призвести до одностороннього припинення цих відносин. Припинення фідучіарного зв'язку між сторонами договору про реєстрацію представництва можливе у випадках відмови однієї зі сторін від її виконання, його смерті, визнання його недієздатним, обмеження дієздатності, реорганізації чи ліквідації юридичної особи, оголошення однієї з сторін банкрутом. Також договір представництва може бути припинений у разі закінчення строку, досягнення мети договору та взаємної згоди сторін. У той же час всі ці випадки будуть розглядатися як обставини, які призведуть до припинення договірних представницьких відносин.

Така форма управління майном, як довірче управління, може гармонійно поєднувати економічні інтереси з правовою моделлю їх надання, спрямувати елементи механізму правового регулювання на економічні процеси, визнаючи зміст і цілі встановлення управління між суб'єктами цивільно-правової системи відносин в Україні. Серед існуючих альтернатив довірче управління майном є більш ефективним та універсальним інститутом регулювання відносин управління цивільною власністю. Важливим чинником введення в цивільний обіг структури довірчого управління майном є закладання основи для ефективного розпорядження майном в чужому інтересі.

У науковій літературі також зазначається, що довірчий власник володіє майном лише для належного виконання закріпленої ним вимоги або досягнення іншої конкретної мети, яка посилює право довіри.

Довірчий власник має право довіряти майно, передати його на заставу або накласти обтяження для досягнення чи встановлення цілей лише за допомогою певного або передбаченого обов'язку, що визначається договором або законом.

Зазвичай правило довіри не застосовується до відносин забезпечення обігу та утримання, якщо інше не передбачено законом або сутністю конкретних відносин. Однак незалежно від ступеня розвитку поняття конфіденційні (фідучіарні) відносини, їх розуміння в будь-якому випадку мають ґрунтуватися на тезі про той факт, в якому полягає загальна мета існування довірчої власності управління майном, довіри в інтересах інших, зберігаючи його виключно на користь інших. Довірений власник є своєрідним піклувальником, який зобов'язаний здійснювати довіру (фідучію) – зобов'язання турбуватися про майно, довірений власник не має права використовувати в особистому інтересі передане майно.

Ознаки договору довірчого управління майном як фідучіарної угоди – це існування високої взаємної довіри контрагентів; відсутність чітко визначеного змісту повноважень – один з контрагентів – довірена особа, сторони взаємно відкриті та прагнуть досягти максимально можливого результату, який неможливо вказати заздалегідь; можливість для кожної сторони в односторонньому порядку порушити договірні відносини через втрату довіри до контрагенту; договірні відносини можуть бути припинені без роз'яснення мотивів такого акта ініціативною стороною; для фідучіарних угод за домовленістю одна особа є законним власником майна, а інша за рахунок цього може незаконно отримати користь для себе.

Висновок. Таким чином, фідучіарні правочини мають особливі особисті конфіденційні відносини між сторонами, що визначають будь-яку угоду як фідучіарну. Традиційно особлива довіра між сторонами пов'язана з таким критерієм, як наявність права на односторонню відмову у здійсненні угоди у разі втрати довірчого посередництва між сторонами, зокрема, у договорі комісії. Проте якщо сторони скористалися можливістю передбачити в угоді право на одностороннє відмову в його виконанні (як це передбачено статтею 525 Цивільного кодексу), то він не робить такий договір фідучіарним.

Список використаної літератури

1. Дихта Н. М. Укладання договору доручення за цивільним законодавством України / Н. М. Дихта // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2015. – № 34. – Т. 1. – С. 87–90.
2. Майданик Р. А. Поняття договору управління майном в цивільному праві України / Р. Майданик // *Юридична Україна*. – 2010. – № 7 (91). – С. 9–14.
3. Дихта Н. М. Фідучіарний договір у Римському приватному праві / Н. М. Дихта [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v33/40.pdf>.
4. Дихта Н. М. Спеціальні підстави припинення договору доручення за цивільним законодавством України / Дихта Н. М. // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2011 – № 61. – С. 551–559.
5. Полтавський О. В. До питання про фідучіарний характер договірних представницьких відносин / О. В. Полтавський // *Форум права*. – 2012. – № 1. – С. 788–793.

References

1. Dichta N. M. (2015). *Ukladannya dogovoru doruschennya za civilnum zakonodavstvom Ukrainy [Conclusion of an agreement on the civil law of Ukraine]*. *Scientific herald of Uzhgorod National University*, 34, 87-90 [in Ukrainian].
2. Maidanyk R. (2010). *Ponyattya dogovory upravlinnya mainon v civilnomu pravi Ukrainu [The concept of a property management contract in civil law of Ukraine]*. *Legal Ukraine*, 7 (91), 9–14 [in Ukrainian].
3. Dichta N. M. (2012). *Fiduciarnyi dogovir u Rumskomy privatnomu pravi [Fiduciary Contract in Roman Private Law]*. Retrieved from <http://www.apdp.in.ua/v33/40.pdf> [in Ukrainian].
4. Dichta H. M. (2011). *Specialny pidstavi pripunennya dogovoru dorucshennya za civilnum zakonodavstvom Ukrainy [Special reasons for the termination of the contract of commission under the civil law of Ukraine]*. *Actual problems of the state and the law*, 61, 551–559 [in Ukrainian].
5. Poltavsky O. V. (2012). *Do pytannya pro fiduciarnyi character dogovirnych predstavnickich vidnosun [The question of the fiduciary nature of contractual representative relations]*. *Forum of rights*, 1, 788–793 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.12.2017.